

Ибраимова Ж.К.
п.ғ.к., доцент

Оқушыларды адамгершілікке тәрбиелеудің жолдары

Адамгершілік тәрбиенің сапалылығы, жеке тұлғаның барлық жақтарына тәрбие көздерінің мақсатты түрде ықпал етуімен тығыз байланысты. Міне, сондықтан, бұл саладағы тәрбие процесінің тиімділігін арттыруда, тәрбие ұйымдары қызметінің атқарар рөлі зор. Себебі, адамгершілік қадір-қасиеттермен қатар моральдық тұғырларды тұлға бойына сіңіруде ұйымдастырушылық шаралар айрықша сипатқа ие болады.

Адамгершілік тәрбие беруде жеке тұлғаның әлдебір әрекетке баруына түрткі болатын сенімді туғызатын сана мен мінез-құлық қалыптасады. Олар өз кезегінде түрлі іс-әрекеттер арқылы көрініс тауып, тұлғаның өз қызметінде тікелей басшылыққа алынып отырады. Мұндай іс-әрекеттер мен себептер әрбір тұлғаның адамгершілік қасиеттерінің сапасын ашып көрсетіп отырады.

Өмірлік маңызы бар мәселелерді шешуде, жеке тұлғаның қоғамға (идеялық, ұжымдық, интернационалдық, отаншылдық), еңбекке және оның нәтижелеріне (еңбекқорлық, тәртіптілік, ұқыптылық), өзіне және басқа да адамдарға (адалдық, мейірімділік, принциптілік, табандылық) деген өзіндік көзқарасын айқындайтын моральдық қасиеттерінің болуы айрықша маңызға ие болады.

Өйткені, мораль-жеке тұлғаның, қоғамда қалыптасқан өмір салтының барлық салаларындағы тәртібін, мінез-құлық нормаларын реттеуші қоғамдық сананың формасы әрі тұлғаның өзіндік құндылығын дәріптейтін қатынас түрі.

Тәрбие процесінде әрбір жеке тұлға жас мөлшеріне қарай өзтеріп отырады. Бұған оның мінез-құлқында көрініс беретін түрліше жаңа міндеті, қылықтары, іс-әрекет түрлері арқылы көз жеткізуге болады. Сондықтан да, жанұя-тәрбие процесінде жеке тұлғаның азаматтық негізін құрайтын мектеп оқушысының дүниетанымы мен адамгершілік-моральдық қасиеттерін мақсатты түрде қалыптастырып отыру басты педагогикалық міндет. Ол міндетті жүзеге асыруда, мектеп оқушысының қоғамға, өзін қоршаған ортаға, басқаларға деген көзқарасына қарай, белгілі бір тәрбиелік міндеттерді саналы түрде атқаруын қамтамасыз ететін, әр түрлі педагогикалық-әдістемелік тәжірибелерді ұйымдастырудың айрықша мәні бар.

Тәрбие процесін интенсификациялау, сабақ беру мазмұнын тәрбие жұмысымен ұштастыра жан-жақты жүргізудің анағұрлым белсенді тәсілдерін қажет етеді.

Адамгершілік қадір-қасиеттерді қалыптастыру процесін жетілдірудің ең маңызды бағыты, оқытуды қоршаған өмір болмысымен, әлеуметтік жағдайлармен, өндірістік немесе шаруашылық еңбекпен байланыстыра отырып, мектеп оқушыларының өзін-өзі тәрбиелеуге деген мұқтаждықтарын

өз-өзіне қызмет көрсету және өздеріне лайық қоғамдық пайдалы еңбекке араласуға деген ықыластығын оятуға ықпал етуге бейімдеп құру.

Мектептен және сыныптан тыс тәрбие жұмыстарының мазмұндық жүйесін, мектептік жанұя-тәрбие процестерінің тиімділігін арттыруға бағыттап қайта құру, жас ұрпаққа саналы тәрбие берудің алдағы міндеттерін шешуге бағытталған негізгі бағыттары, әдістері, бүгінгі мектеп өмірінде жүргізіліп жатқан реформаның стратегиялық бағдарламасының негізгі мазмұны болуы да сондықтан.

Мектеп оқушыларының мінез-құлықтық тәртібін, адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған педагогикалық міндеттерді қамтитын тәрбиелік іс-шаралардың мектептен, сыныптан тыс формалары мен әдіс-тәсілдері сан алуан. Жоғары мектеп оқушыларының адамгершілік тәрбиесінің қалыптасуына ықпал ететін педагогикалық құралдары мен тәсілдерін мақсатты түрде анықтап, оның оқу, білім беру мазмұны мен тікелей байланысын, әсер ету деңгейін айқындап отыру тәрбиеші ұстаз үшін маңызды іс.

Адамгершілік тәрбие мазмұнын қоғамды, әлеуметтік деңгейде жандандыру, оның заңдылықтары мен қайшылықтарын ашатын адамгершілік тәрбие жөніндегі педагогикалық жұмыстардың әдістемесін жетілдірумен тығыз байланысты. Қазіргі кезде жалпы тәрбие жұмысы әдістемесін адамгершілік тәрбие теориясы мен практикасына сүйенетін, дербес педагогикалық пән ретінде бөліп қарастыру тенденциясы пайда болуда.

Қазіргі педагогикалық теорияда оқушыларға адамгершілік тәрбие беру жүйесін құрудағы екі түрлі көзқарас айрықша аталып отыр: бірі - интеллектуалдық, яғни жоғары мектеп оқушыларының бойына тәрбиелік білім негіздерін сіңдіруді көздесе, екіншісі — мінез-құлықтық, яғни, оқушылар бойына жағымды мінез-құлық дағдыларын дарыту арқылы адамгершілік құндылықтарды игертуді, дәріптейді. Алайда, бұл көзқарастар, жекелей алғанда адамгершілік тәрбие жүйесінің негізін қалай алмайды. Егер интеллектуалдық тұрғыдан жетілдіру тұғырнамасын басшылыққа алар болсақ, онда барлық тәрбие жұмысы, тек қана мінез-құлық ережелері мен нормалары жөніндегі білімдерді түсіндіруге батытталады.

Адамгершілік тәрбие беру жүйесін интеллектуальдық көзқарасқа негіздеп, тәрбиелік білімнің ролін көтерер болсақ, онда мінез-құлықтық көзқарас жүйесінде бұл басқаша сипат алады. Мұндай жағдайда мұғалімдер практикалық тәрбие жұмыстарында мораль теориясын бұрмалап, эмпиризм позициясына тап болар еді. Яғни, барлық тәрбие жұмыстары тек жекелетен іс-шаралармен шектеліп қалады. Демек, бұл екі көзқарасты жекелей алғанда сапалы табысқа жетелемейді.

Тәжірибе көрсетіп отырғанындай, бір жағдайда білім деңгейінің жоғары болуы адамгершілік мінез-құлықтың қалыптасуына әсер етсе, екінші жағдайда қайшылықтарға тірейді. Мысалы: кейде білім адамгершілікке жатпайтын қылықтарды жасырып-жабатын өзінше бір кездейсоқ та рөл атқара береді. Бір жағынан білім мен мінез-құлық негізін күрайтын адамгершілік білім жүйесінің болмауы жүріс-тұрысқа да кері әсер етеді [1].

Адамгершілік тәрбиесін жүзете асыруда мынаны ескертен жөн: тәрбиелентен тұлғаның мәні білімді, дағдыны және жағымды мінез-құлық әдеттерін құрайды. Мұндай тұлға өзін қоршаған ортамен, басқалармен өз бетінше қарым-қатынас жасай отырып, белгілі бір қалыптасқан мінез-құлық тәжірибесін жинақтай алады. А.С.Макаренко былай дейді: "Біз үнемі қарым-қатынаста боламыз. Себебі, қарым-қатынас біздің педагогикалық жұмысымыздың шынайы объектісін құрайды. Өне бойы біздің көз алдымызда екі түрлі объект тұрады - жеке тұлға және қоғам. Жеке тұлғаны тоқтату, оны қоғамнан бөліп тастау мүмкін емес..." [2].

Жеткіншек ұрпаққа тәрбие берудің педагогикалық бағыттары мен әдістерін таңдау барысында олардың бойына асқақ адамгершілік қадір-қасиеттерді қалыптастыру негізінде, заман талабына сай әлеуметтендіру мәселелері назардан тыс қалмауы тиіс. Өйткені, мектеп оқушыларының әлеуметтік бітім-болмысы көбіне көп, оның адамгершілік тұрпаты арқылы анықталады. Сондықтан, адамгершілік тәрбие беруде мұндай көзқарас айрықша маңызта ие.

Оқушының адамгершілік қадір-қасиеттерін қалыптастыруда оның өзіндік тұлғалық, психикалық, физиологиялық болмысы мен бүгінгі күнде дейін қалыптасқан мінез-құлық көп әсер етеді. Жеке тұлғаның адамгершілік болмысы субъективтік жағынан алғанда белгілі бір мінез-құлық дағдысына икемделген. Әрбір оқушы өзінің ерік-жігеріне, бітім-болмысына қарай өзіндік адамгершілік мінез-құлықпен танылады. Ол, қоғамның бір мүшесі бола отырып, өмірден, жеке қарым-қатынастан, ғылыми ізденістердің нәтижесінен түйінделген принциптік нормалар мен ережелерге сүйенеді, сонымен бірге, өздерінен бұрынғы тәжірибелерді мұра етіп ала отырып, сол негізде өзінің жеке басын қалыптастырады.

Адамгершілік тәжірибені игеру белсенді шығармашылық үрдіс. Әрбір жаңа ұрпақ бұрынғы адамгершілік қадір-қасиеттерге деген өздерінің жаңа әрі жеке көзқарастарын айқындай отырып, өзі өмір сүріп отырған қоғамның, дәуірдің талаптарымен ұштастырылған түзетулерін енгізіп отырады.

Өскелең ұрпақтың бойындағы адамгершілік мінез-құлық қадір-қасиеттері отбасының, мектептің, белгілі бір қоғамдық ортаның, бұқаралық ақпарат құралдарының, басқалай да тәрбие көздерінің ықпалымен қалыптасып отырады. Қоғамның әлеуметтік салауатты өмір мен мектептегі тәрбие жұмыстарының мазмұндық жағынан үйлесімді сабақтастықта болуы оқушының адамгершілік қадір-қасиеттерінің қалыптасуына, азаматтық ой-санасының өсуіне, этикалық, нормаларға тән мінез-құлықты тұрақтандыруға маңызды ықпал етеді. Күнделікті мектеп өмірінде туындап жататын қоғамдық пікірлер адамгершілік тәрбиеге және оқушының өзін-өзі тәрбиеленуіне игі әсерін тигізеді.

Еңбек - адам тұрмысының негізі. Әртүрлі еңбек түрлері арқылы мектеп оқушының қоғамдық келбетін, оның еңбекке деген өзіндік құлшынысы мен қарым-қатынасын қалыптастырады. Тәрбие негізін көп жағдайда қоғамдық мәні бар, шығармашылық сипаты бар, түрлі іс-әрекеттер барысында жүзеге асатын еңбек процестері құрайды. Мектептегі "Оқушы еңбекті міндетті түрде

қоғамдық пайдалы еңбек болуы тиіс. Ғылыми принциптерге, қазіргі заманғы техника мен технологияға, педагогика мен психология нұсқаларына сүйенетін мұндай еңбекті ұйымдастыру арқылы техника ережелерін сақтауға, балалар денсаулығын қорғауды қамтамасыз етуге мүмкіндіктер туады, әрі бұл халыққа білім беру бөлімдерінен, мектептерден, өнеркәсіп және ауыл шаруашылық салаларынан көп жауапкершілікті талап етеді" [3].

Мектеп оқушыларының саналы дүниетанымдық көзқарасын байытатын ең басты еңбек түрі - жанұя, білім негізін игеру. Сол сияқты қоғамдық-саяси әлеуметтік қызмет тәжірибесін айрықша маңыз алады. Онсыз оқушының адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуы мүмкін емес. Жүргізілген зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, мектеп оқушыларына арналған қоғамдық-саяси тәрбиелік қызметті ұйымдастыруда жеке тұлғаның қалыптасуына кері әсер ететін бір қатар кедергілер де бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытудың педагогикалық негіздері /С.Қалиев және басқалар/. - Алматы: Білім, 2001.
2. Макаренко А.С. Сочинения. - М., 1960, Т. IV,V.
3. Төлеубекова Р.К. Адамгершілік тәрбиесінің негіздері. — Алматы, 1991.